

УДК 141.3.

Актуалізація вивчення проблеми ідентичності у сучасному світі

ACTUALIZATION OF THE STUDY OF IDENTITY PROBLEMS IN THE MODERN WORLD

ПАЛАГУТА Вадим – доктор філософських наук, професор кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», просп. Д. Яворницького, 19, м. Дніпро, 49005, Україна

PALAHUTA Vadim – Ph.D. (Philosophy), Professor of the Department of Philosophy and Pedagogy of the National University of Technology, 19, Dmytro Yavornytsky Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4254-1625>

DOI

Анотація. У статті здійснено міждисциплінарний аналіз сучасного вивчення проблеми ідентичності, специфіку дослідження особової і колективної ідентичності, зміну вектору її дослідження у 90-х рр. минулого століття. З'ясовано, які саме фактори спонукали розвиток досліджень ідентичності. При дослідженні ідентичності акцентується на колективній ідентичності. До її вивчення залучається дослідження культур і історій у формі різних типів культурної та історичної пам'яті. Вивчення ідентичності носить міждисциплінарний і інтернаціональний характер, і залучаються концепти культури і пам'яті (історії). Культурна або колективна ідентичність надає можливість повертатись до вивчення минулого. Це дозволяє стверджувати, що концептуальна тріада «ідентичність-культура-пам'ять» не тільки існує зараз у тісному взаємозв'язку, спираючись одна на одну, а й постійно змінює свої концептуальні значення під взаємним впливом. Тому, усі три поняття не тільки зазнали суттєвих семантичних змін. Це свідчить про постійний взаємний розвиток самих феноменів, які вони позначають і роз'яснюють. Можна визначити, що ця глибинна семантична трансформація наочно вказує, що в світі наближаються суттєві зміни уявлень про час людського існування, які руйнують усталене протягом більше 200 років модернове уявлення про значення вимірів теперішнього і майбутнього в житті людей. Тепер стає зрозумілим, яке значення набули в останні 30 років передумови бурхливого розвитку не тільки таких областей дослідження як CulturalStudies, MemoryStudies, але і гендерні дослідження, зокрема, вивчення гендерної і квір-ідентичності тощо. Разом з цим, хоча ці напрями соціокультурного дослідження отримали у науковців великий інтерес, але ж у соціально-гуманітарному пізнанні ще не сформована єдина парадигма. Це стане актуальним завданням для гуманітарної спільноти. В якості важливого елемента тріади «ідентичність-культура-пам'ять» вивчення феномену ідентичності в світі набуває бурхливий розвиток таких напрямів міждисциплінарних досліджень, як політика ідентичності, політика пам'яті, публічна історія та історична політика, які взаємозв'язані, але кожен з них має свою специфіку та область. Але існує певне занепокоєння, коли відсутні основи демократичного громадського суспільства, ці міждисциплінарні галузі дослідження стають об'єктами маніпуляцій, зневаги, замовчування, довгострокового забуття з боку владних структур та груп впливу.

Ключові слова: ідентичність, самість, (само)ідентифікація, культура, пам'ять, політика ідентичності.

Summary. The article provides an interdisciplinary analysis of the modern study of the problem of identity, the specifics of the study of personal and collective identity, the change in the vector of its research in the 90s of the last century. It has been clarified which factors motivated the development of identity research. When studying identity, the emphasis is on collective identity. Its study involves the study of cultures and histories in the form of various types of cultural and historical memory. The study of identity is interdisciplinary and international in nature and involves the concepts of culture and memory (history). Cultural or collective identity provides an opportunity to return to the study of the past. This allows us to assert that the conceptual triad «identity-culture-memory» not only exists now in a close relationship, relying on each other, but also constantly changes its conceptual meanings under mutual influence. Therefore, all three concepts not only underwent significant semantic changes. As an important element of this triad, the study of the phenomenon of identity in the world is rapidly developing such areas of interdisciplinary research as identity politics, memory politics, public history and historical politics, which are interconnected, but each of them has its own specificity and area. This testifies to the constant mutual development of the very phenomena that they denote and explain. It can be determined that this deep semantic transformation clearly indicates that the world is approaching significant changes in ideas about the time of human existence, which will destroy the modern idea established for more than 200 years about the meaning of the dimensions of the present and the future in people's lives. Now it becomes clear what importance the prerequisites for the rapid development of not only such fields of study as CulturalStudies, MemoryStudies, but also gender studies, in particular, the study of gender and queer identity, etc., have acquired in the last 30 years. These interdisciplinary fields of research are now being manipulated, scorned, silenced, and long-term forgotten by power structures and influence groups.

Key words: identity, selfhood, (self) identification, culture, memory, identity politics.

Вступ. Процес глобалізації, який зараз відбувається в світі, зумовив загострення політичних, соціальних, культурних та фінансово-економічних протиріч, суперечок та конфліктів. Довгий час вважалося, що світовий процес глобалізації в недалекому майбутньому подолає національні межі за допомогою нових каналів комунікації та використання новітніх інтернет-пошукових, -реklamних і -обчислюваних технологій, створення нових ринків з домінуванням та конкурентною боротьбою транснаціональних концернів і корпорацій, безмежної міграції населення та розповсюдження мультикультуралізму, і, найголовніше, спроба створення нового – космополітичного громадянина або уніфікованого «громадянина світу».

Але, через воєнну агресію північного сусіда та розв'язання повноцінної і жакливної війни, яка зараз відбувається, мова вже йдеться про боротьбу за незалежність, цілісність та існування української держави взагалі, що кардинально змінює ситуацію в світі. Війна суттєво вплинула на всі параметри сучасного існування, зокрема, на свідомість та життєві перспективи багатьох людей в усьому світі, і безпосередньо – українських громадян.

Разом з тим, і про це свідчить загальна тенденція, яка стосується трансформації вже існуючих і виникнення нових форм суб'єктивності, і які вже не відповідають процесу модернізації сучасного суспільства та домінуванням неоліберальної парадигми з її ідеалами свободи, демократії та справедливості, а свідчать про зовсім інші стани і процеси, що відбуваються зараз із суспільством і які суттєво впливають на більшість людей. Про ці тенденції красномовно висловився ще на початку ХХ століття відомий американський вчений Девід Харві «У свободи є набагато радужні перспективи, ніж ті, котрі пропонує неолібералізм» [15, с. 250].

Деякі нові форми суб'єктивності безпосередньо мають відношення і до множинних ідентифікаційних процесів, що відбуваються з людьми і які визначають їх повсякденні почуття, образи мислення, переживання, напрями діяльності, надії на майбутнє і, в цілому, впливають на їх існування в сучасних спільнотах і, в свою чергу, трансформують самі ці спільноти та суспільство в цілому.

Але ж, при всій багатоплановості та складності дослідження проблеми ідентичності, зараз має сенс зосередити увагу саме на найактуальніших її аспектах, які і визначають сучасні форми суб'єктивності. А це орієнтує на вивчення саме головних факторів та механізмів формування ідентичності в останні роки, які зазнали останнім часом суттєвих змін.

Аналіз останніх досліджень вказує на занепокоєння багатьох науковців і дослідників сучасними процесами і станом суспільства, і появою ще непередбачених новітніх форм суб'єктивності, які позначилися на трансформації ідентифікаційних процесів і стратегіях в політиці ідентичності у суспільстві. Сучасний стан західного суспільства і його вплив на переформування суб'єктивності у людей аналізують роботи німецького філософа корейського походження Бен-Чхоль Хана «Суспільство втоми. Негативний досвід в епоху надмірного позитива» [14], американського філософа,

психолога та політолога Шошани Зубофф «Епоха наглядного капіталізму. Битва за людське майбутнє в нових межах влади» [21], італійця Джорджо Агамбена «Куди ми прийшли? Епідемія як політика» [2]. Суттєвим змінам суб'єктивності присвячені останні роботи відомого словенського філософа Славоя Жижека «Гегель у підключеному мозку» [19], «Небеса у сум'ятті» [20] та італійки Франчески Феррандо «Філософський постгуманізм» [11]. Безпосередньо сучасному стану співвідношення індивідуальної і колективної ідентичності присвячена робота відомого американського філософа та політолога Френсіса Фукуями «Ідентичність: Прагнення до визнання та політика неприйняття» [12]. До вивчення процесів сучасної ідентичності суб'єкта безпосередньо мають відношення психоаналітичні роботи – словенки Ренати Салецл «Біг на місці» [18], аргентинця Хорхе Алемана «Лакан і капіталістичний дискурс: неолібералізм та ідеологія» [3], бразилійки Марії Рити Кель «Час і собака: суспільство і депресія» [16].

Мета статті. Головною метою цієї статті є розгляд питання: які суттєві зміни зараз відбуваються в розумінні ідентифікаційних процесів і який новий зміст набуває співвідношення індивідуальної і колективної ідентичності у суб'єкта, якими факторами і умовами це визначається.

Виклад основного матеріалу. Зараз в соціально-гуманітарних науках, в першу чергу, у соціальній і політичній філософії, філософії історії, філософській антропології та історії, набуває значення дискусія, яка стосується визначення ролі культурних конструкцій і, взагалі, культури у всієї різноманітності та багатоплановості, яка приймає участь у створенні індивідуальних та колективних ідентичностей.

Йдеться про те, що існування індивідуальної або колективної ідентичності завжди забезпечується використанням якоїсь соціально-культурної конструкції.

Перш за все, треба згадати одного із засновників концепції індивідуальної ідентичності, – Еріка Еріксона, і його славнозвісні твори «Ідентичність: юність і криза» та «Дитинство і суспільство», де ідентичність людини налаштована на постійний і безперервний психосексуальний, психосоціальний і психоісторичний розвиток впродовж всього життя і має спрямування тільки у майбутнє [9, с. 10], і де основною категорією якої є «розвиток» особистості, яка здатна подолати усі кризи індивідуальної ідентичності, які відбуваються з людиною, як правило, у підлітковому віці. Так ось, на запитання яким повинен бути стан здоров'я людини, «як відчувається ідентичність, коли людина усвідомлює той факт, що вона у нього безумовно є, Еріксон відповів – Вона проявляється як *суб'єктивне відчуття деякої надихаючої цілісності і наступності*» [9, с. 17–19]. Наступність, цілісність та розвиток – основні поняття теорії індивідуальної ідентичності Еріка Еріксона.

Характерно, що це стало на довгі роки «візитною карткою» *соціокультурної теорії модернізації* західного суспільства, яку можна сформулювати наступним чином – рухаємось тільки вперед, не озираючись на минуле, якого вже нема і яке ніколи не повториться. Основна ідея теорії модернізації стосовно розуміння

людини, яка впливає на особисту ідентичність – це раціональний, гранично прагматичний та гранично розважливий індивід, який прагне до конкурентної боротьби та максимальної користі, а суспільство повинно максимально сприяти реалізації його інтересів і прагнень.

Але все почало змінюватися в суспільстві у 90-і роки минулого століття і це не могло не позначитися на змістовних характеристиках та взаємовідносинах індивідуальної і колективної ідентичності, які досліджував в ці роки та на початку XXI століття французький філософ Поль Рікер. Так, у своїй роботі «Сам як інший» [1], він запропонував розглядати індивідуальну ідентичність дворівневим чином: ідентичність як тілесну собі тотожність (лат. *idem*), яка вказує на індивідуальний рівень як субстанції і ідентичність як ментальну самість індивіда (лат. *ipse*). Така структура дозволяє поєднати в понятті «ідентичності» одночасну певну незмінність і динаміку її постійної зміни, що безперервно відбувається або триває у часі. Більш того, самість індивіда, так само визначає незмінні з часом характеристики ідентичності: риси характеру, стереотипи поведінки, характерні звички, переваги та смаки тощо, а є ті, що можуть змінюватися і їх навіть можна програмувати різними засобами, і, що не тільки передбачає, але ж і допускає *конструювання* на рівні уявних утворень в процесі індивідуальної і колективної *ідентифікації*. Саме це, за П. Рікером, характеризує спроможність індивіда ідентифікувати себе в різних типах колективів чи спільнот, – згідно з прийнятими в них цінностями, нормами, ідеалами, визнаними соціальними моделями чи ідеальними людськими постатями. Саме на початку 90-х років минулого століття формування колективної ідентичності стає ведучим напрямком в антропології і соціології, де загострилась проблема протиставлення ідентичності і «Я» (самості).

І, що характерно, окремо (само)ідентифікацію і самопізнання індивіда з використанням відомої у сучасних гуманітарних науках багатозначної проблеми «Я/Інший» французький мислитель не розглядає (як виклик цьому дослідницькому напрямку вказує назва його роботи). Філософа насамперед цікавить саме процес (само)ідентифікації індивіда як важлива передумова її *взаємозв'язка з колективною ідентичністю*. Остання передбачає інтеріоризацію, засвоєння та відтворення різного типу колективних цінностей, норм, практик та наративів, де основна складова належить саме *колективній ідентичності* [1, с. 145–155].

Таким чином, Поль Рікер, як філософський світоц, передбачив зміщення акценту у вивченні феномену ідентичності: від індивідуальної до колективної, який відбувся у 90-х роках минулого та продовжувався у нульових роках нинішнього століття. Тут йдеться про новий запит на концептуалізацію ідентичності, який був обумовлений крахом політичних ідеологій, зокрема, комуністичної та колоніальної, і наполегливим пошуком нових форм колективної причетності або солідарності індивідів у епоху початку так званої глобалізації. Крім того, нова концептуалізація ідентичності *орієнтована не на майбутнє*, що була притаманна вивченню індивідуальної ідентичності, *а на минуле індивіда*,

насамперед – на травми народження та психічні травми, які пов'язані з умовами існування суб'єкта, генетичну спадковість, нетрадиційну сексуальну орієнтацію, а також, на усталені сімейні, національні, етнічні та релігійні зв'язки тощо, що визначають різноманіття форм індивідуальної самоідентифікації.

Разом з тим, треба зазначити, що індивідуальна та колективна ідентичність жодним чином не виключають одна одну, на це вказує перформативний тип ідентичності і самоідентифікації індивіда (про це, наприклад, красномовно свідчить перформативна теорія гендерної ідентичності). Тут можна і не враховувати точку зору деяких дослідників ідентичності, які вже індивідуальну ідентичність як «Я» (самість) майже зовсім не беруть до уваги, зокрема роботи американського соціального філософа Джудіт Батлер [6; 7]. Основну думку Джудіт Батлер можна узагальнити наступним чином: *ідентичність* – це особливий *колективний* феномен, який означає онтологічну і закономірну схожість членів певної соціальної групи або категорії громадян.

На початку нинішнього століття відомий соціолог Зігмунд Бауман, який ніколи не сумнівався в остаточному позитивному результаті глобалізації, і поєднував процеси індивідуалізації і глобалізації, як супутні і взаємодоповнюючі явища модернізації, зовсім знехтував ідентичність як феномен і надавав значення тільки процесу ідентифікації: «Більш доречним і відповідним реальності світу, який глобалізується, виглядало би дослідження процесу ідентифікації, яка ніколи не закінчується, завжди незавершена, незакінчена, відкрита в майбутнє діяльності, в яку всі ми за необхідності або свідомо залучені» [5, с. 192]. Одразу спадає на очі не тільки елімінація ідентичності, як феномену улюбому вигляді, а й позначені модернові межі часу – сьогодення, як передумова майбутнього, в якому пов'язані з ідентифікацією конфлікти і конфронтації, які для З. Баумана є нормальним явищем і супутником глобалізації.

Однак, в цей самий час зовсім нове значення набуває поняття «колективна ідентичність», яку запропонувала поділити на автономні та гетерономні ідентичності американський соціолог Каролін Емке [8]. Згідно з позицією К. Емке, *автономні ідентичності* в досвіді суб'єкта є свого роду віддзеркалення колективного образу за рахунок процесу самоідентифікації індивіда з цінностями та ідеалами групи, та, навпаки, *гетерономна ідентичність* виникає внаслідок нав'язування чи приписування характерних ознак, котрі проєктуються на групу зовні. Згідно з роботою К. Емке, ці типи колективної ідентичності вказують на суттєві соціокультурні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві і, де вже домінуючим фактором є звертання до минулого, – як в індивідуальному житті людини (у Еріка Еріксона руховим фактором було майбутнє з його очікуванням наступності перетворення і розвитку), так і у відношенні до самого суспільства.

Це відкриває, з одного боку, можливість для будування *політики ідентичності*, а з іншого – для вивчення конфліктних за змістом взаємодій між особами і групами, яке посилюється мас-медіа, соціальними

мережами з їх численними громадськими спільнотами. Але це можливо тільки у громадському, справжньому за змістом, а не тільки за формою, демократичному суспільстві, де панує діалог, обговорення та спілкування між різними спільнотами, які дотримуються різних точок зору з цивільних і державних питань.

Ще одна суттєва трансформація сучасності стосується поняття культури. Воно не тільки вже не підтримує достатньо вузьке розділення на високу та масову культуру, елітарну і розважальну, або протиставлення культури і цивілізації, але ж її значення суттєво розширилось і залучає до себе і розважальну та поп-культуру, культуру виробництва знань, культуру влади, культуру виробництва дискурсів і нарративів, символів, різноманіття естетичних та етичних перформансів, культуру рекламного бізнесу тощо, яка створює різноманіття колективних місць та майданчиків для ідентифікації особи. І тут вже немає розподілу на індивідуальну і колективну ідентичність.

Тому, в сучасному сенсі культура розуміється як сукупність укладів життя і різних видів практик, зокрема дискурсивного та медійного, розповсюдження ідей і сумісного досвіду, засобів його придбання і примноження, тобто, ту культуру, яку люди в усьому світі створюють як свій особистісно-соціальний життєвий простір. Але ж, суттєвим викликом для сучасного світу є тенденція ослаблення, а в граничному вигляді – руйнування усталених на віки культурно-історичних, соціальних, національних, релігійних традицій та зв'язків, на що орієнтується теорія модернізації та запровадження і підтримка неоліберальних космополітичних цінностей.

І в цьому відношенні стримуючим фактором стає один із напрямів сучасної культурології – *культурна пам'ять* як активна діяльність щодо збереження символічної та матеріальної культурної спадщини в усьому її різноманітті та багатстві форм. В цьому контексті має сенс згадати основні положення концепції культури як пам'яті, яку висунули в свій час Ю. Лотман і Б. Успенський. По-перше, минуле не зникає автоматично, і, по-друге, майбутнє і минуле конструюються у теперішній час. Аналізуючи знакові положення цієї концепції, відомий німецький культуролог та історик Алейда Асман пише: «Завдання культури складається в тому, щоб створити часові рамки, в середині яких теперішнє впливає на майбутнє і зберігає минуле в сьогоденні або повертає його в теперішнє» [4, с. 232]. Це має глибинні культурно-історичні наслідки, на що і вказує німецька дослідниця: «Течія часу перетворюється культурою у рамочну структуру вчинків, смислів та орієнтирів; ця рамочна структура довговічніша, ніж коротке життя індивідуума, що забезпечує спілкування нащадків з предками» [4, с. 232].

Таким чином, культура як пам'ять є необхідною складовою для формування колективної ідентичності і це пояснює в певній мірі той спалах інтересу до вивчення ідентичності з боку представників соціогуманітарних наук, який відбувається з 90-х років і триває і до сьогодення.

Так, до дуже цікавих висновків прийшов німецький історик Лутс Нітхаммер в роботі «Колективна

ідентичність» [17]. Дослідник спочатку мав намір довести штучність, точніше, – хибність та марність поняття *колективна ідентичність*, але при проведенні дослідження він прийшов до парадоксального висновку. Йому спала на думку ідея вивчити каталог Нью-Йоркської публічної бібліотеки з книжковим списком із п'ятисот назв досліджень, де згадується слово «Identity».

Сам того не припускаючи, він прийшов до зовсім не очікуваного висновку, що переважна більшість книг присвячені не дослідженню психологічної ідентичності індивіда, а саме – різним версіям співвідношення індивідуальної і колективної ідентичності, точніше – вбудовування першої у другу. І ще один важливий результат пошуку – майже дві третини книг присвячені всебічним аспектам єврейської ідентичності або написані авторами єврейського походження [17, с. 15]. Звичайно, в цих книгах значне місце відведено дослідженню *колективної пам'яті* про Голокост. Лутс Нітхаммер не зупинився у цьому пошуку і вирішив ще перевірити німецькомовні видання, які присвячені темі ідентичності, і також визначив суттєвий зріст публікацій з 200 книг у 70-ті роки до 1700 у 90-і роки минулого століття, що спонукало вченого визнати, що тема ідентичності займає зараз унікальне місце в соціокультурних, історичних і антропологічних дослідженнях [17, с. 21]. Колективна або культурна пам'ять є тою найважливішою складовою нескінченних образів, подій та прикладів для сучасного формування ідентичності особи. Її зв'язок з культурною концепцією пам'яті дає можливість краще зрозуміти значення колективної ідентичності для суб'єкта в сучасному суспільстві, його уявлення про себе, які формуються малими або великими соціальними групами, в тому числі спільнотами і націями.

Треба зазначити і той факт, що не пориваючи від глибинних витоків із психології та психоаналізу, дослідники пам'яті (вже у формі колективної пам'яті) опанували області історії, культурології, антропології, соціології та політики. Так, відомий французький історик П'єр Нора, автор книги про історію Франції, організував міждисциплінарне дослідження, яке пов'язане з дослідженням колективної пам'яті окремих колективних груп і людства в цілому, яке продовжують його французький проект «Місця пам'яті». Но це вже не історія у науковому або історіографічному розумінні, а історії у формі місць та просторів пам'яті.

Один із провідних дослідників французької школи Анналів Жак Ле Гофф так відреагував на новий ракурс дослідження історії: «Це – відверто сучасна проблематика і безсумнівно ретроспективний підхід, відмова від лінійного розуміння часу, на користь уявлення про багатоскладні часи, пережитих на тих рівнях, де індивідуальне корениться у соціальному і колективному» [13, с. 130].

Зараз дослідження культури як пам'яті сформували особливий міждисциплінарний напрям – *memory studies*, який вже не можливо уявити без *cultural studies* і багатомірних досліджень ідентичності, один з яких представляє *політика ідентичності*. Разом з тим, цей напрям вивчає різні види пам'яті

минулого і їх взаємодію з теперішнім часом. При цьому важливе не тільки минуле і його різні форми існування в суспільному просторі, а й сама історична наука як постачальник емпіричного матеріалу відбір для формування *memory studies*. Але ж найважливішою основою для *memory studies* не стільки саме минуле, скільки взаємодія з ним осіб і груп у сьогоденні, що формує належну ідентифікаційну структуру. Тому пам'ять уявляє собою простір для суто суб'єктивного і емоційного виразу. В порядку речей для пам'яті є упередженість, помилки, марні уяви. Матеріалом для неї є особисті і групові спогади, які можуть знаходитися і в стороні від реальних фактів і іноді суперечити їм. Але ж це ні в якому разі не свідчить, що пам'ять ігнорує звертання до історичного знання (в часи наукової діяльності М. Хальбвакса і П. Нора це були різні форми знання), скоріше історичне знання орієнтоване на корегування пам'яті. Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що пам'ять – це не минуле, а те, як особи, групи, спільноти до минулого відносяться і яку роль це минуле відіграє в особистому чи колективному розумінні людиною себе, свого сьогодення та майбутнього.

Висновки. Можна стверджувати, що сам феномен та поняття «ідентичність» зазнали суттєвих трансформацій за останні 30 років. При дослідженні ідентичності акцент зараз робиться на колективній ідентичності. До її вивчення залучається дослідження культур і історій у формі різних типів культурної та історичної пам'яті. Вивчення ідентичності носить міждисциплінарний і інтернаціональний характер і залучаються концепти культури і пам'яті (історії). В свою чергу, культурна або колективна ідентичність надає можливість повертатись до вивчення минулого. Це дозволяє стверджувати, що концептуальна тріада «ідентичність-культура-пам'ять» не тільки існує зараз

у тісному взаємозв'язку, спираючись одна на одну, а й постійно змінюючи свої концептуальні значення під взаємним впливом. Тому, усі три поняття не тільки зазнали суттєвих семантичних змін. Це свідчить про постійний взаємний розвиток самих феноменів, які вони позначають і роз'яснюють. Можна визначити що ця глибинна *семантична трансформація* наочно вказує, що в світі наближаються суттєві зміни уявлень про час людського існування, які руйнують усталене протягом більше 200 років модернове уявлення про значення вимірів теперішнього і майбутнього в житті людей. Ці зміни уявлень про час життя людей можна приблизно порівняти з «осьовим часом», про який писав Карл Ясперс.

Тепер стає зрозумілим, яке значення набули в останні 30 років передумови бурхливого розвитку не тільки таких областей дослідження як Cultural Studies, Memory Studies, але і гендерні дослідження, зокрема, вивчення гендерної і квір-ідентичності тощо. Разом з цим, хоча ці напрями соціокультурного дослідження отримали у науковців великий інтерес, але ж у соціально-гуманітарному пізнанні ще не сформована єдина парадигма. Це, можливо, стане актуальним завданням для гуманітарної спільноти. В якості важливого елемента тріади «ідентичність-культура-пам'ять» вивчення феномену ідентичності в світі набуває бурхливий розвиток таких напрямів міждисциплінарних досліджень, як політика ідентичності, політика пам'яті, публічна історія та історична політика, які взаємозв'язані, але кожен з них має свою специфіку та область. Але існує певне занепокоєння, коли відсутні основи демократичного громадського суспільства, ці міждисциплінарні галузі дослідження вірогідно стають об'єктами маніпуляцій, зневаги, замовчування, довгострокового забуття з боку владних структур та груп впливу.

Список використаних джерел

1. Пікер П. Сам як інший. Київ: Дух і літера, 2002. 458 с.
2. Agamben G. Where Are We Now?: The Epidemic as Politics. Rowman & Littlefield Publishers, 2021. 104 p.
3. Alemán J. Lacan and Capitalist Discourse: Neoliberalism and Ideology. Routledge, 2023. 128 p.
4. Assmann A. Is Time out of Joint?: On the Rise and Fall of the Modern Time Regime. Cornell University Press, 2020. 264 p.
5. Bauman Z. The Individualized Society. Polity, 2001. 272 p.
6. Butler J. Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. New York and London: Routledge, 1999. 221 p.
7. Butler J. Giving Account of Oneself. New York: Fordman University Press, 2005. 206 p.
8. Emcke C. Kollektive Identitäten. Sozial-philosophische Grundlagen. Frankfurt am Main; New York: Campus, 1998.
9. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis, London: Faber and Faber, 1974. 336 p.
10. Erikson E. H. Childhood and Society. New York, London: W.W. NORTON & COMPANY, INC, 1993. 445 p.
11. Ferrando F. Philosophical Posthumanism (Theory in the New Humanities). Bloomsbury Academic, 2019. 296 p.
12. Fukuyama F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Farrar, Straus and Giroux, 2018. 240 p.
13. Goff Le J. Histoire et mémoire. Paris: Gallimard Education, 1988. 409 p.
14. Han Byung-Chul. The Burnout Society. Stanford Briefs, 2015. 72 p.
15. Harvey D. A Brief History of Neoliberalism. Oxford University Press, 2007. 254 p.
16. Kehl M.R. Time and the Dog: Society and Depression. Verso Books, 2018. 304 p.
17. Niethammer L. Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 2000. 688 p.
18. Salecl R. Tek na mestu. Mladinska knjiga Založba, 2017. 221 p.
19. Žižek S. Hegel in A Wired Brain. Bloomsbury Academic, 2020. 208 p.
20. Žižek S. Heaven in Disorder. OR Books, 2022. 241 p.
21. Zuboff Sh. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs, 2019. 704 p.

References

1. Ricker P. (2002). *Sam yak inshy'j* [Self as Other]. Kyiv: Duh i litera [in Ukrainian].
2. Agamben G. (2021). *Where Are We Now?: The Epidemic as Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, 104 p.
3. Alemán J. (2023). *Lacan and Capitalist Discourse: Neoliberalism and Ideology*. Routledge, 128 p.
4. Assmann A. (2020). *Is Time out of Joint?: On the Rise and Fall of the Modern Time Regime*. Cornell University Press, 264 p.
5. Bauman Z. (2001). *The Individualized Society*. Polity, 272 p.
6. Butler J. (1999). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London: Routledge, 221 p.
7. Butler J. (2005). *Giving Account of Oneself*. New York: Fordman University Press, 206 p.
8. Emcke C. (1998). *Kollektive Identitäten. Sozial-philosophische Grundlagen*. Frankfurt am Main; NewYork: Campus.
9. Erikson E. H. (1974). *Identity: Youth and Crisis*, London: Faber and Faber, 336 p.
10. Erikson E. H. (1993). *Childhood and Society*. New York, London: W.W. NORTON & COMPANY, INC, 445 p.
11. Ferrando F. (2019). *Philosophical Posthumanism (Theory in the New Humanities)*. Bloomsbury Academic, 296 p.
12. Fukuyama F. (2018). *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Farrar, Straus and Giroux, 240 p.
13. Goff Le J. (1988). *Histoire et mémoire*. Paris: Gallimard Education, 409 p.
14. Han Byung-Chul. (2015). *The Burnout Society*. Stanford Briefs, 72 p.
15. Harvey D. A (2007). *Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, 254 p.
16. Kehl M.R. (2018). *Time and the Dog: Society and Depression*. Verso Books, 304 p.
17. Niethammer L. (2000). *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 688 p.
18. Salecl R. (2017). *Tek na mestu*. Mladinska knjiga Založba, 221 p.
19. Žižek S. (2020). *Hegel in A Wired Brain*. Bloomsbury Academic, 208 p.
20. Žižek S. (2022). *Heaven in Disorder*. OR Books, 241 p.
21. Zuboff Sh. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs, 704 p.